

**Polska rodzina i wychowanie
w świetle nauczania Jana Pawła II**

NR 3252

Anastazja Sorkowicz

**Polska rodzina i wychowanie
w świetle nauczania Jana Pawła II**

Redaktor serii: Publikacje Wydziału Etnologii i Nauk o Edukacji
Urszula Szuścik

Recenzent
Dorota Kornas-Biela

Redakcja: Katarzyna Zapotoczna
Projekt okładki: Ewa Beniak-Haremska
Redakcja techniczna: Barbara Arenhövel
Korekta: Patrycja Kaczmarczyk, Barbara Todos-Burny
Łamanie: Marek Zagniński

Copyright © 2014 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-8012-281-9
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-8012-282-6
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 13,75. Ark. wyd. 18,0.
Papier offset. III kl., 90 g. Cena 24 zł (+ VAT)

Druk i oprawa: „TOTEM.COM.PL Sp. z o.o.” Sp.K.
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław

Spis treści

Wstęp	7
Rozdział 1	
Rodzina w literaturze przedmiotu	17
1.1. Rodzina jako grupa społeczna, instytucja i wspólnota	17
1.2. Znaczenie rodziny w życiu jednostkowym i społecznym	24
1.3. Wzajemne oddziaływanie rodziny i społeczeństwa	29
1.4. Wychowanie w rodzinie	32
Rozdział 2	
Rodzina polska w ujęciu historycznym	51
2.1. Tradycyjna rodzina polska	51
2.2. Rodzina polska od okresu po II wojnie światowej do końca lat osiemdziesiątych XX wieku	55
2.3. Współczesna sytuacja polskiej rodziny	64
Rozdział 3	
Rodzina w ujęciu Jana Pawła II	79
3.1. Rodzina jako <i>communio personarum</i>	80
3.2. Prawa rodziny i polityka prorodzinna	88
3.3. Rola rodziny w życiu społecznym	97
Rozdział 4	
Wychowanie w nauczaniu Jana Pawła II	103
4.1. Istota wychowania i samowychowania	103
4.2. Relacja między wychowawcą a wychowankiem	110
4.3. Podmioty odpowiedzialne za wychowanie	115

Rozdział 5

Oczekiwania Jana Pawła II wobec polskiej rodziny	123
5.1. Przekaz Jana Pawła II odpowiedzią na sytuację w Polsce	123
5.2. Rodzina jako wspólnota wymiany darów, miłości i wzajemnego zaufania	133
5.3. Szacunek dla życia podstawą ładu rodzinnego	137
5.4. Rodzicielstwo jako dar i zadanie	145

Rozdział 6

Wyzwania wychowawcze dla polskich rodziców w świetle wypowiedzi Jana Pawła II	151
6.1. Wychowanie w rodzinie powinnością obojga rodziców	151
6.2. Konsolidacja wpływów wychowawczych różnych środowisk	162
6.3. Zagrożenia wychowania w rodzinie polskiej	168
Zakończenie	177
Bibliografia	187
Zusammenfassung	217

Wstęp

Rodzina jest podstawowym środowiskiem życia każdego człowieka, wywierającym zasadniczy wpływ na jego rozwój; jest grupą uniwersalną¹, pierwszą formą życia społecznego², która tworzy się i kształtuje spontanicznie³; jest najważniejszą instytucją we wszystkich społeczeństwach, wszystkich czasach⁴. Naturalność i uniwersalność tej grupy wynika z podziału rodzaju ludzkiego na dwie płci i biopsychicznej konieczności ich zespolenia dla utrzymania ciągłości biologicznej ludzkości⁵. Rodzina uznawana jest za jedyną grupę rozrodczą, która przyjmuje nowych członków nie przez nabór z zewnątrz, ale przez zrodzenie dzieci⁶. Autorzy zwracają uwagę na niemożność jej zastąpienia w procesie wprowadzania młodego pokolenia w świat kultury, szczególnie w początkowym okresie życia człowieka⁷. Przez powoływanie do życia i wychowanie dzieci małżonkowie wprowadzają je w życie społeczne, dostarczają „korzeni i skrzydeł”. Rodzina zmienia oblicze społeczeństwa, głównie wychowując młode pokolenie. W domu człowiek uczy się nie tylko wykonywania podstawowych czynności, ale także, a może przede wszystkim, nabywa umiejętności działania na rzecz dobra wspólnego. Bez tych sprawności niemożliwe byłoby funkcjonowanie

¹ P. SZTOMPKA: *Socjologia. Analiza społeczeństwa*. Kraków 2002, s. 219.

² L. DYCZEWSKI: *Konflikt kulturowy czy kulturowa kontynuacja pokoleń w rodzinie miejskiej*. W: *Z badań nad rodziną*. Red. T. KUKOŁOWICZ. Lublin 1984, s. 136.

³ A.M. DE TCHORZEWSKI: *Funkcje edukacyjne rodziny. Studium diagnostyczno-anagnostyczne*. Bydgoszcz 1999, s. 8.

⁴ L. DYCZEWSKI: *Rodzina Karty Praw Rodziny w kontekście społeczeństwa polskiego*. W: *Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie*. Red. P. KRZYCKA. Lublin 1997, s. 139.

⁵ J. TUROWSKI: *Rola rodziny w kształtowaniu kultury. Właściwości strukturalne rodziny i jej zagrożenia*. W: *Kultura dnia codziennego i świątecznego w rodzinie*. Red. L. DYCZEWSKI, D. WADOWSKI. Lublin 1998, s. 11.

⁶ F. ADAMSKI: *Socjologia małżeństwa i rodziny. Wprowadzenie*. Warszawa 1984, s. 13; IDEM: *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*. Kraków 2002, s. 13–14.

⁷ F. ADAMSKI: *Socjologia małżeństwa...*, s. 13–14.

ludzkości⁸. W społeczeństwie polskim rodzina była i jest nie tylko podstawowym elementem struktury społecznej, ale przekazicielką najważniejszych wartości i norm moralnych. W płaszczyźnie symbolicznej nadal uznawana jest za wartość fundamentalną⁹.

Wartość rodziny w rozwoju człowieka, zarówno w skali jednostek, jak i społeczeństw, stale podkreślał Ojciec Święty Jan Paweł II¹⁰. Papież traktował tę grupę jako wspólnotę życia i miłości, której podstawowym i najbardziej pierwotnym zadaniem jest wychowanie młodego pokolenia¹¹. Zatem rodzina jest — zdaniem Jana Pawła II — pierwszym i naturalnym środowiskiem wychowawczym¹²; jest przede wszystkim *sanktuarium życia*, ponieważ jest miejscem, w którym życie (jako dar Boga) może być właściwie przyjęte i chronione¹³. Poprzez otwarcie na dar życia nosi w sobie przyszłość społeczeństwa¹⁴. Ojciec Święty zwracał uwagę na fakt, że rodzina stanowi podstawową komórkę społeczeństwa, kolebkę cywilizacji¹⁵, fundament

⁸ Zob.: A. SORKOWICZ: *Zagrożenia procesu wychowania we współczesnej rodzinie polskiej*. W: *Rodzina i szkoła wobec realiów i wyzwań XXI wieku*. Red. D. KOCUREK. Cieszyn—Katowice—Kraków 2010, s. 67.

⁹ J. MARIAŃSKI: *Praktyki religijne młodzieży a uznawane wartości prorodzinne*. W: *Rodzina współczesna*. Red. M. ZIEMSKA. Warszawa 2001, s. 146; Zob.: H. ŚWIDA-ZIEMBA: *Obraz świata i bycia w świecie (z badań młodzieży licealnej)*. Warszawa 2000, s. 486—487; D. KORNAS-BIELA: *Rodzina w opinii młodego pokolenia Polaków*. W: *Rodzina: źródło życia i szkoła miłości*. Red. D. KORNAS-BIELA. Lublin 2001, s. 129—131; Z. TYSZKA: *Rodzina we współczesnym świecie*. Poznań 2002, s. 48. Według Barbary Fedyszak-Radziejowskiej, dokonujące się w ostatnich latach przemiany systemowe i obyczajowe nie zmieniły wysokiej pozycji rodziny w systemie wartości Polaków — B. FEDYSZAK-RADZIEJOWSKA: *To, co najważniejsze — rodzina, dzieci, praca i przyjaciele*. W: *Wartości Polaków a dziedzictwo Jana Pawła II*. Red. T. ŻUKOWSKI. Warszawa 2009, s. 65.

¹⁰ Abp Kazimierz Majdański zwraca uwagę na niezwykłość nauczania Jana Pawła II o małżeństwie i rodzinie — stanowi ono niemal połowę nauczania papieża o rodzinie od początku chrześcijaństwa — K. MAJDAŃSKI: *Wspólnota życia i miłości. Zamyśl Boży o małżeństwie i rodzinie*. Łomianki 2001, s. 14—15.

¹¹ JAN PAWEŁ II: *Homilia w czasie mszy św. we Wrocławiu, 21.06.1983*. W: IDEM: *Pielgrzymki do Ojczyzny 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997*. Przemówienia, homilie. Kraków 1997, s. 323.

¹² JAN PAWEŁ II: *Adhortacja apostolska „Familiaris consortio” Ojca Świętego Jana Pawła II do biskupów, kapłanów i wiernych całego Kościoła katolickiego o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym*. Wrocław 2000, s. 75; Zob.: H. HRAPKIEWICZ: *Rozwój człowieka w rodzinie*. W: *W trosce o rodzinę (III Sympozjum Naukowe)*. Red. W. ŚWIĄTKIEWICZ. Katowice 1994, s. 130.

¹³ JAN PAWEŁ II: *Encyklika „Centesimus annus” Ojca Świętego Jana Pawła II do czcigodnych braci w episkopacie, do kapłanów i rodzin zakonnych, do wiernych Kościoła katolickiego i wszystkich ludzi dobrej woli w setną rocznicę encykliki Rerum novarum*. Wrocław 2000, n. 39, s. 79.

¹⁴ JAN PAWEŁ II: *Rodzina źródłem pokoju dla ludzkości*. Orędzie na XXVII Światowy Dzień Pokoju. W: *Posoborowe dokumenty Kościoła katolickiego o małżeństwie i rodzinie*. T. 2. Wybór i wstęp K. LUBOWICKI. Kraków 1999, s. 20.

¹⁵ JAN PAWEŁ II: *Być tam, gdzie decyduje się przyszłość człowieka*. Do Papieskiej Rady Świeckich, 5.10.1981. „L'Osservatore Romano” 1981, wyd. polskie, nr 10, s. 16.

społeczeństwa¹⁶. To w niej bowiem rozgrywa się los człowieka: jego rozwój i pełna realizacja¹⁷. Papież nauczał, że „rodzina nie jest bynajmniej przeszkodą dla rozwoju i wzrostu osoby, ale przeciwnie — uprzywilejowanym środowiskiem, które pobudza rozwój potencjału osobowego i społecznego wpisanego w istotę człowieka”¹⁸. Zatem jest instytucją najbardziej odpowiadającą naturze człowieka¹⁹. Jest „pierwszą i podstawową komórką ekologii ludzkiej”²⁰; w niej człowiek otrzymuje pierwsze i decydujące wyobrażenia związane z prawdą i dobrem, uczy się, co znaczy kochać i być kochanym, a więc co konkretnie znaczy być osobą²¹. Rodzina jest miejscem podwójnych narodzin człowieka: w sensie biologicznym (prokreacja) oraz w sensie duchowym — przez wychowanie. „Proces wychowania [...] stanowi podstawowy cel rodziny i jej pierwszorzędne zadanie. W wypełnianiu tego zadania rodzice nie mogą być zastąpieni przez nikogo — i nikomu też nie wolno odbierać rodzicom tego pierwszorzędnego ich zadania”²².

Rodzice — pierwsi wychowawcy — mają prawo wychowywać dzieci zgodnie z własnym światopoglądem. Jan Paweł II zdecydowanie bronił prawa rodziny do samostanowienia i autonomii w dziedzinie wychowania.

Zaangażowanie papieża Polaka w przypominanie tych fundamentalnych prawd było widoczne nie tylko w oficjalnych dokumentach kościelnych, ale również w wielu wystąpieniach, także na forum międzynarodowym²³.

¹⁶ JAN PAWEŁ II: *Rodzina źródłem pokoju dla ludzkości*. Orędzie na XXVII Światowy Dzień Pokoju..., s. 19–20; Zob.: *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”*. n. 52, 1965. W: *Sobór Watykański II: Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*. Red. J. GROBLICKI, E. FLORKOWSKI. Poznań 1986, s. 581.

¹⁷ JAN PAWEŁ II: *Rok działalności Stolicy Apostolskiej „ad extra”* (22 grudnia 1980). Przemówienie do Kolegium Kardynałów. „L'Osservatore Romano” 1981, wyd. polskie, nr 1, s. 7.

¹⁸ JAN PAWEŁ II: *Kościół wobec rodziny*. Spotkanie z uczestnikami kongresu teologiczno-duszpasterskiego, 3.10.1997. „L'Osservatore Romano” 1997, wyd. polskie, nr 12, s. 13.

¹⁹ JAN PAWEŁ II: *Rodzina źródłem pokoju dla ludzkości*. Orędzie na XXVII Światowy Dzień Pokoju..., s. 24.

²⁰ JAN PAWEŁ II: *Encyklika „Centesimus annus” Ojca Świętego Jana Pawła II do czcigodnych braci...*, n. 39, s. 78–79.

²¹ IBIDEM. Zob. także: A. SORKOWICZ: *Wspólnota rodzinna w świetle nauczania błogosławionego Jana Pawła II*. W: *Jaka rodzina takie społeczeństwo. Wspólnotowórczy wymiar wychowania integralnego*. Red. M.T. KOZUBEK. Katowice 2012, s. 147.

²² JAN PAWEŁ II: *Homilia w czasie Mszy św.* Wrocław, 21.06.1983. W: IDEM: *Pielgrzymki do Ojczyzny...*, s. 323.

²³ M.in.: *Chronić dzieciństwo dla dobra społeczeństwa*. Przemówienie do dziennikarzy europejskich. Watykan, 13.01.1979. W: *Dziecko w nauczaniu Jana Pawła II. Antologia wypowiedzi*. Red. C. DRAŻEK, J. KAWECKI. Kraków 1985, s. 90–92; *Troska o dziecko sprawdzianem stośunku człowieka do człowieka*. Przemówienie na XXXIV Sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ. Nowy Jork, 2.10.1979. W: *Dziecko w nauczaniu...*, s. 102; *W imię przyszłości kultury*. Przemówienie w UNESCO. Paryż, 2.06.1980. W: *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*. Red.

Jan Paweł II wypowiadał się na temat wychowania w rodzinie również w czasie spotkań z rodakami, głównie w trakcie pielgrzymek do Ojczyzny. W ciągu ponad dwudziestu sześciu lat pontyfikatu papież gościł w Polsce osiem razy. Lektura papieskich wystąpień pozwala na stwierdzenie, że Ojciec Święty nie tylko znał problemy rodaków, ale również trafnie postrzegał aktualnie najważniejsze dla nich kwestie społeczne. Jan Paweł II podkreślał zawsze podstawowe znaczenie rodziny w procesie wychowania. Wyrażał przy tym pragnienie, żeby „wszystkie dzieci na całym świecie, a w szczególności w mojej Ojczyźnie, mogły być wychowywane przez swoje własne matki, w swoich własnych rodzinach, żeby nie było dzieci opuszczonych, zdanych na domy dziecka”²⁴. Zadaniem obojga rodziców — pierwszych i najważniejszych wychowawców — jest m.in. przygotowanie dzieci do dokonywania samodzielnych, wolnych wyborów, czyli ukształtowanie dojrzałej hierarchii wartości. Chodzi więc o doprowadzenie młodych ludzi do samodzielności i wewnątrzsterowności, czyli świadomego kreowania własnego życia. Umiejętności te wydają się szczególnie potrzebne współczesnemu Polakowi, który stoi przed koniecznością ciągłego dokonywania wyborów pomiędzy różnymi, często bardzo zróżnicowanymi systemami wartości²⁵. Zachodzące w Polsce przemiany społeczne, pluralizm wartości i konieczność ich ciągłej konfrontacji wymagają od rodziców świadomego zaangażowania w wychowanie dzieci. Ojciec Święty Jan Paweł II starał się pomóc Polakom, polskim rodzinom, zwracając uwagę na główne problemy i pokazując sposoby ich rozwiązywania w duchu Ewangelii.

Wobec powyższego ważne poznawczo wydaje się spojrzenie na polską rodzinę i wychowanie w świetle pedagogii Jana Pawła II. Takie spojrzenie obejmuje zarówno ocenę aktualnej wychowawczej kondycji rodziny polskiej, jak i obraz stanu pożądanego, pozwalającego w pełni realizować jej zadania wychowawcze. Główny cel, jaki wyznaczyłam sobie, przygotowując tę książkę, to uzyskanie odpowiedzi na pytania o obecny stan, a także najważniejsze zadania i wyzwania w dziedzinie wychowania stojące przed polską rodziną w świetle nauczania Jana Pawła II.

Ojciec Święty, pielgrzymując do jakiegokolwiek miejsca na Ziemi, zwracał się przede wszystkim do wierzących katolików danego kraju. W swoim na-

M. RADWAN, T. GORZKULA, K. CYWIŃSKA. Rzym 1986, s. 71–72; *Karta Praw Rodziny przedłożona wszystkim ludziom, instytucjom i władzom zainteresowanym misją rodziny w świecie*. Art. 5. Red. T. KIELISZEWSKI. Poznań 2001, s. 8–9.

²⁴ JAN PAWEŁ II: *Przemówienie do włóknianek z Łódzkich Zakładów Przemysłu Bawełnianego „Uniontex”*. Łódź, 13.06.1987. W: IDEM: *Pielgrzymki do Ojczyzny...*, s. 528.

²⁵ Następuje bowiem odchodzenie od społeczeństwa „losu” do społeczeństwa „wyboru”. Zob.: J. MARIAŃSKI: *Kondycja moralna rodziny (główne tendencje przemian)*. W: *W trosce o rodzinę (III Sympozjum Naukowe)...*, s. 31; F. ADAMSKI: *Pluralizm wartości a wychowanie*. W: *W trosce o rodzinę. W poszukiwaniu prawdy, dobra i piękna*. Red. M. Ryś, M. JANKOWSKA. Warszawa 2007, s. 61–62.

uczaniu poruszał często problemy dotyczące społeczeństwa zamieszkującego konkretny obszar. Dlatego też odbiorcami papieskich nauk mogą być nie tylko wyznawcy katolicyzmu, ale wszyscy ludzie, niezależnie od religii, otwarci na słowa Biskupa Rzymu. Również nauczanie uroczyste papieża kierowane jest w pierwszej kolejności do biskupów i kapłanów, następnie zaś do wiernych Kościoła katolickiego i „wszystkich ludzi dobrej woli”. Zważywszy na podobieństwo problemów, jakie stoją przed rodzinami zamieszkującymi dany kraj, wynikające m.in. ze wspólnej historii, za adresata papieskiego przepowiadania w Polsce można więc uznać społeczeństwo polskie. Oczywiście, dla polskich katolików katecheza papieska dotycząca małżeństwa i rodziny ma charakter obowiązujący. Dla przedstawicieli innych wyznań stanowi zaś przybliżenie konkretnej wizji rodziny, ułatwiające (dzięki ukazaniu doktryny wiary katolickiej) budowanie wspólnoty narodowej i wzajemne zrozumienie. Każda część wypowiedzi papieża może być traktowana jako nauczanie ogólne. Stanowi bowiem wykład nauki Kościoła katolickiego. Nauczanie Ojca Świętego kierowane do konkretnych narodów czy środowisk można traktować jako szczegółowe rozwinięcie określonej problematyki, odpowiednie do danego kontekstu społeczno-politycznego i potrzeb danej społeczności, tak jak to było w przypadku Polski i Polaków.

Nauczanie Jana Pawła II dotyczące wychowania w rodzinie skierowane do Polaków obejmuje: wyjaśnianie treści ogólnego nauczania o rodzinie, wychowaniu i wychowaniu w rodzinie oraz nauczania o rodzinie, wychowaniu i wychowaniu w rodzinie w kontekście polskich tradycji historycznych i kulturowych, a zarazem w kontekście aktualnej sytuacji społeczno-kulturowej w Polsce. Jan Paweł II, mówiąc do Polaków na temat rodziny, wychowania i wychowania w rodzinie, podkreślał te elementy katechezy ogólnej, które były szczególnie ważne, a obecnie trudne do pełnego zrozumienia, zagrożone tendencjami współczesnej kultury, wymagające pilnego uwzględnienia w praktyce, kluczowe zaś dla rysującej się przed narodem polskim perspektywy. W jego nauczaniu obecny jest konkretny program życiowy zarówno dla jednostek, jak i całego społeczeństwa.

Jak wykazała kwerenda bibliograficzna, myśl Jana Pawła II dotycząca wychowania oraz problematyki związanej z rodziną doczekała się licznych opracowań w formie publikacji książkowych. Wśród nich znajdują się prace o charakterze filozoficznym²⁶, teologicznym²⁷, pedagogicz-

²⁶ Zob. m.in.: S. CHROBAK: *Koncepcja wychowania personalistycznego w nauczaniu Karola Wojtyły — Jana Pawła II*. Warszawa 1999; K. WROŃSKA: *Osoba i wychowanie. Wokół personalistycznej filozofii wychowania Karola Wojtyły — Jana Pawła II*. Kraków 2000; Z.N. BRZÓZY: *Od natury do etyki i religii. Karola Wojtyły filozofia człowieka*. Poznań 2002; P. KAŹMIERCZAK: *Personalistyczna koncepcja wychowania w nauczaniu Jana Pawła II*. Kraków 2003.

²⁷ Zob. m.in.: S. LUBASZKA: *Człowiek podmiotem życia społecznego w świetle nauczania Papieża Jana Pawła II*. Bielsko-Biała 2000; A. MAKÓWKA: *Pedagogia ewangeliczna Jana Pawła II. Jana Pawła II*

nym²⁸. Nauczanie papieskie dotyczące podjętej tu problematyki obecne jest również w licznych artykułach publikowanych w czasopismach naukowych i pracach zbiorowych²⁹. Oprócz opracowań naukowych, pojawia się wiele prac publicystycznych, ukazujących się szczególnie z okazji kolejnych rocznic pontyfikatu. Wiele wydawnictw oferowało publikacje prezentujące koncepcje Jana Pawła II w roku jego śmierci. Dotychczas jednak nie pojawiło się opracowanie papieskiego zamysłu dotyczącego polskiej rodziny i wychowania.

Niniejsza praca składa się z sześciu rozdziałów. Rozdział pierwszy prezentuje poglądy polskich badaczy z drugiej połowy XX w. — przedstawicieli nauk o rodzinie, socjologów, psychologów i pedagogów — na rodzinę, jej znaczenie w życiu jednostkowym i społecznym oraz wzajemne oddziaływanie rodziny i społeczeństwa jako struktury większej. Moim celem stało się również przedstawienie obecnych w literaturze przedmiotu poglądów na specyfikę wychowania w rodzinie oraz jego uwarunkowania. W rozdziale drugim poddałam analizie sytuację polskiej rodziny w ujęciu historycznym. Zwróciłam uwagę na przemiany zachodzące w jej funkcjonowaniu, na to, jaki wpływ miały zmiany społeczne, polityczne i gospodarcze na jej sytuację wychowawczą. Kolejne dwa rozdziały są poświęcone: wyodrębnieniu z nauczania ogólnego Jana Pawła II koncepcji rodziny, jej praw i roli w życiu społecznym — rozdział trzeci, oraz treści dotyczących wychowania, relacji

teoria i praktyka wychowania ewangelicznego w odniesieniu do młodzieży. Kalwaria Zebrzydowska 2003; S. CADER: *Rodzina środowiskiem wychowawczym w świetle nauczania Jana Pawła II*. Kraków 2004.

²⁸ Zob. m.in.: T. BILICKI: *Dziecko i wychowanie w pedagogii Jana Pawła II*. Kraków 2000; *Dar wychowania. Pedagogika Jana Pawła II*. Red. J. HOMPLEWICZ. Rzeszów 2001; A. RYNIŃ: *Integralne wychowanie w myśli Jana Pawła II*. Lublin 2004.

²⁹ Zob. m.in.: T. BANASZCZYK: *Małżeństwo i rodzina w nauczaniu Jana Pawła II*. W: *W trosce o rodzinę (III Sympozjum Naukowe)*. ...; D. KORNAS-BIELA: *Macierzyństwo w nauczaniu Jana Pawła II*. W: *Oblicza macierzyństwa*. Red. EADEM. Lublin 1999; T. KUKOŁOWICZ: *Jan Paweł II wobec „patologii” małżeństwa i rodziny*. „Ethos” 1989, nr 5 (1); EADEM: *W służbie życiu i jedności. Papieskie przesłanie do polskiej rodziny*. „Ethos” 1998, nr 1/2 (41/42); P. LANDWÓJTOWICZ: *Współczesna rodzina polska w świetle nauczania Jana Pawła II*. W: *Nauki o Rodzinie — tradycje i perspektywy edukacyjne*. Red. G. KOSZAŁKA, M. STOPIKOWSKA. Gdańsk 2007; K. OLBRYCHT: *Jan Paweł II jako autorytet wychowawczy*. „Ethos” 1997, nr 1 (37); EADEM: *Ojciec Święty — wychowawca młodzieży*. „Ethos” 1993, nr 23; EADEM: *Wychowanie młodzieży do pogłębiania tożsamości kulturowej w świetle nauczania Ojca Świętego Jana Pawła II*. W: *Trwałe wartości w zmieniającym się społeczeństwie w nauczaniu społecznym Jana Pawła II (VI Sympozjum Naukowe)*. Red. W. ŚWIĄTKIEWICZ. Katowice 1997; J. PERSZON: *Rodzina — zagrożona nadzieja. Refleksje w oparciu o nauczanie Jana Pawła II*. „Ateneum Kapłańskie” 2006, nr 147, z. 1 (584); A. RYNIŃ: *Wartość dziecka w nauczaniu Jana Pawła II*. W: *W służbie dziecku*. T. 1. *Stulecie dziecka — blaski i cienie*. Red. J. WILK. Lublin 2003; EADEM: *Wychowawcza wizja Jana Pawła II źródłem nadziei dla współczesnych*. W: *Edukacja wobec dylematów moralnych współczesności*. Red. F. ADAMSKI, A.M. DE TCHORZEWSKI. Kraków 1999; K. WROŃSKA: *Karola Wojtyły personalistyczna filozofia wychowania*. W: *Wychowanie na rozdrożu. Personalistyczna filozofia wychowania*. Red. F. ADAMSKI. Kraków 1999.

między wychowawcą a wychowankiem oraz instytucji i środowisk odpowiedzialnych za wychowanie młodego pokolenia – rozdział czwarty. Zarówno w tych rozdziałach, jak i w kolejnych został podkreślony osobowy charakter wspólnoty rodzinnej, relacji w rodzinie i wychowania w rodzinie. Ostatnie dwa rozdziały książki stanowią rezultaty analizy treści skierowanego do Polaków nauczania Jana Pawła II dotyczącego rodziny polskiej, jej możliwości i powinności wychowawczych. W rozdziale piątym przedstawiłam analizę treści najważniejszych przesłań papieskich spotkań z pielgrzymami podczas ośmiu wizyt Ojca Świętego w Ojczyźnie na tle społeczno-polityczno-gospodarczej sytuacji Polski w tym czasie. Główny obszar mojego zainteresowania stanowiło przede wszystkim to, na co papież najczęściej zwracał uwagę polskim rodzinom w kontekście ich szczególnych warunków społecznych i kulturowych, oraz jak w tej sytuacji widział zadania polskich rodziców. Rozdział piąty jest więc poświęcony oczekiwaniom Jana Pawła II wobec polskiej rodziny – warunkom konstytuującym odpowiednie funkcjonowanie rodziny jako wspólnoty osób. Podjęłam w nim analizę papieskiego nauczania dotyczącego ujmowania rodziny jako wspólnoty wymiany darów, miłości i wzajemnego zaufania, szacunku do życia oraz rodzicielstwa traktowanego jako dar i zadanie. W ostatnim, szóstym rozdziale, przeanalizowałam wyzwania wychowawcze dla polskich rodziców w świetle nauczania Jana Pawła II: wychowanie w rodzinie jako powinność obojga rodziców, konieczność integrowania wpływów różnych środowisk oraz dostrzegania i reagowania na główne zagrożenia wychowania w rodzinie.

Opracowując niniejszą rozprawę, posłużyłam się metodą analizy dokumentów, polegającą na uporządkowaniu i interpretacji zawartych w nich treści pod kątem problemu badawczego. Podjęta przeze mnie tematyka wymagała przestudiowania źródeł i opracowań dotyczących nauczania Jana Pawła II na temat rodziny, wychowania i wychowania w rodzinie. Nauczanie papieża dotyczące przyjętej problematyki zawarte jest w licznych tekstach, zarówno zawierających wykład nauki Kościoła (encykliki, adhortacje), jak i w tekstach okolicznościowych lub adresowanych do ściśle określonego odbiorcy (przemówienia, homilie, listy). W celu przedstawienia nauczania Jana Pawła II w świetle doktryny Kościoła katolickiego konieczne było także przeanalizowanie wybranych dokumentów Soboru Watykańskiego II. Opracowanie nauczania Jana Pawła II skierowanego do Polaków umożliwiła lektura przemówień i homilii wygłoszonych przez papieża w trakcie jego ośmiu pielgrzymek do Polski, jak również tekstów przemówień i homilii papieskich wygłaszanych w czasie audiencji generalnych, modlitwy Anioł Pański czy okazjonalnych spotkań z Polakami³⁰. W celu zobrazowania sytuacji rodziny,

³⁰ W tym celu przeanalizowano wydanie polskie „L'Osservatore Romano” z okresu pontyfikatu Jana Pawła II.

szczególnie zaś rodziny polskiej, posłużyłam się opracowaniami historyczno-socjologicznymi prezentującymi badane zagadnienie. Na tej podstawie przedstawiłam społeczny i historyczny kontekst nauczania papieża Polaka. Ukazanie kontekstu pedagogicznego wymagało sięgnięcia do opracowań pedagogicznych dotyczących wychowania w rodzinie.

Arcybiskup Józef Kowalczyk zauważył, że „nauczanie Jana Pawła II jest – nie tylko dla katolików – jedynym w swoim rodzaju odniesieniem w ich staraniach zrozumienia przełomu czasów i pomocą do wzmocnienia motywów życia i nadziei pośród pustki i niebezpiecznych zawirowań spowodowanych przez upadające ideologie”³¹. Rola, jaką odgrywał Ojciec Święty i jego nauczanie w życiu Polaków, jest nie do przecenienia. Wybrany na najwyższy urząd w Kościele katolickim w czasach realnego socjalizmu, był dla Polaków żywym symbolem wolności i prawdy, a także wezwaniem do odnowy własnego życia. Polacy uznawali i, jak wykazują badania, nadal uznają Ojca Świętego Jana Pawła II za autorytet w kwestiach moralnych, również tych związanych z życiem rodzinnym. Czym innym jednak jest, jak się okazuje, akceptacja i realizacja wymagań zawartych w jego nauczaniu³². Polacy jako naród przyzwyczaili się do chwalenia się osobą papieża, do uroczystego obchodzenia różnych okazji związanych z jego życiem, nawet do szczególnego kultu Jana Pawła II³³. Badania Krzysztofa Koseły dowodzą jednak, że współczesnym Polakom nie przeszkadza niezgodność własnych przekonań z przesłaniem, które głosił ich Wielki Nauczyciel³⁴. Zatem można uznać za uzasadniony pogląd, zgodnie z którym popularności osoby Jana Pawła II w Polsce nie dorównuje stopień wdrażania jego nauczania: „oklaskują go stadiony przepełnione młodzieżą, ale ta sama młodzież wcale nie przejmuje jego zasad moralnych”³⁵. Jasne i wyraziste nauczanie papieża Polaka bywa dla wielu kłopotliwe, a on sam widziany jest jako znak sprzeciwu.

³¹ J. KOWALCZYK: *Słowo wstępne*. W: *Jan Paweł II do Kościoła w Polsce. 20 lat papieskiego nauczania*. Wybór i oprac. Z. WIETRZAK. Kraków 1998, s. 7.

³² M. BILSKA: *Trudne dziedzictwo Jana Pawła II*. „Znak” 2008, nr 641, s. 51. Janusz Mariański szacuje, że około jedna trzecia Polaków akceptuje doktrynę moralną Kościoła katolickiego w sprawach małżeństwa i rodziny, około jedna trzecia – zajmuje w tych kwestiach postawę ambiwalentną i około jedna trzecia – prezentuje w tych kwestiach własną, laicką moralność – J. MARIAŃSKI: *Społeczeństwo i moralność. Studia z katolickiej nauki społecznej i socjologii moralności*. Tarnów 2008, s. 45.

³³ T. KORCZYŃSKI: *Młodzi w dialogu z Papieżem*. Warszawa 2008, s. 35.

³⁴ K. KOSEŁA: *Opinie o pontyfikacie Jana Pawła II*. W: *Wartości Polaków a dziedzictwo Jana Pawła II*. Red. T. ŻUKOWSKI. Warszawa 2009, s. 148.

³⁵ W. CHUDY, K. KLAUZA: *Dekada nadziei. Dziesięć lat pontyfikatu Jana Pawła II w wypowiedziach prasowych*. „Ethos” 1988, nr 4, s. 170. Niepełna akceptacja papieskiego nauczania nie dotyczy wyłącznie młodzieży. Jak zauważa ks. Janusz Mariański, „pomimo powszechnie deklarowanego zaufania do Jana Pawła II, Polacy są dalecy od akceptowania *in toto* jego nauczania moralnego. Uważają, że rozstrzygnięcie, co jest dobre, a co złe, leży w kompetencjach jed-

Jest pielgrzymem powodującym ambiwalentne uczucia. Z jednej bowiem strony, jego nauczanie niesie treści, normy tak istotnie ludzkie, że nie można ich niemal nie przyjąć. Z drugiej jednak, wygodniej i łatwiej w sensie praktycznym jest nie przyznawać się do ich akceptacji³⁶.

Jan Paweł II zdawał sobie sprawę z tego, że jego nauczanie dotyczące małżeństwa i rodziny jest kontestowane. Pisał, że „liczne czynniki kulturowe, społeczne i polityczne [...] godzą [...] w różnej mierze w prawdę i godność osoby ludzkiej, [...] podają w wątpliwość — wypaczając ją — samą ideę rodziny”³⁷. Pod koniec pontyfikatu apelował więc o poszerzenie wiedzy o „głębokim wymiarze osobowym, a zarazem o autentycznej i niezbywalnej wartości społecznej [...] związku między mężczyzną i kobietą, który urzeczywistnia się w małżeństwie i daje początek wspólnocie rodzinnej”³⁸.

Mam nadzieję, że prezentowana książka przyczyni się do lepszego poznania nauczania Jana Pawła II oraz pobudzi do refleksji nad istotą rodziny i jej zadaniami wychowawczymi.

Niniejsza książka jest zmienioną i uzupełnioną wersją rozprawy doktorskiej, napisanej pod kierunkiem Pani prof. zw. dr hab. Katarzyny Olbrycht. Pragnę gorąco podziękować Pani Profesor za poświęcony czas, cenne wskazówki oraz życzliwość okazywaną mi w trakcie pisania pracy. Dziękuję także recenzentom: Ks. prof. dr. hab. Marianowi Nowakowi, Panu prof. zw. dr. hab. Wojciechowi Świątkiewiczowi oraz recenzentowi wydawniczemu Pani prof. dr hab. Dorocie Kornas-Bieli za niezwykle cenne uwagi i sugestie, które pomogły mi przygotować to opracowanie. Nie powstałoby ono bez pomocy moich bliskich. Szczególnie dziękuję mężowi Irkowi, naszym dzieciom — Marysi, Mikołajkowi i Michalinie, oraz moim Rodzicom, którzy wspierali mnie na każdym etapie przygotowywania pracy.

nostki, jej indywidualnego sumienia, nie musi wynikać z żadnych reguł narzuconych człowiekowi z zewnątrz. [...] Jan Paweł II funkcjonuje w społeczeństwie polskim bardziej jako autorytet symboliczny niż oddziałujący na postawy i zachowania codzienne swoich rodaków” — J. MARIAŃSKI: *Nauczanie Jana Pawła II o rodzinie a przemiany społeczno-moralne w Polsce*. „Ethos”, 2004, nr 3–4, s. 179.

³⁶ Ibidem, s. 171.

³⁷ JAN PAWEŁ II: *Posynodalna Adhortacja apostolska Ecclesia in Europa Ojca Świętego Jana Pawła II do biskupów, do kapłanów i diakonów, do zakonników i zakonnice oraz do wszystkich wiernych w Jezusie Chrystusie, który żyje w Kościele jako źródło nadziei dla Europy* — www.opoka.org.pl [Dostęp: 26.10.2013].

³⁸ JAN PAWEŁ II: *W obronie wspólnoty miłości i życia*. Przemówienie do przedstawicieli Włoskiego Forum Stowarzyszeń Rodzinnych, 18.12.2004. „L'Osservatore Romano” 2005, wyd. polskie, nr 2, s. 36.

Anastazja Sorkowicz

Polnische Familie und Erziehung nach der Lehre des Johannes Paulus II

Zusammenfassung

Zum Gegenstand ihres Interesses machte die Verfasserin des Buches die polnische Familie und die Erziehung unter dem Gesichtspunkt der Lehre von dem Papst Johannes Paulus II. Das erste Kapitel des Buches präsentiert die Ansichten von den Vertretern der Geistes- und Sozialwissenschaften über das Wesentliche der Familie und dessen theoretische Auffassung. Der Schwerpunkt wurde dabei auf die Bedeutung der Familie für persönliches und gesellschaftliches Leben ihrer Mitglieder und auf die Funktion der Familie und deren Beziehung zur Gesellschaft gelegt. Nennenswert sind hier auch die Überlegungen zum Familienerziehen und dessen zahlreichen Bedingungen, das heißt u.a.: Familienstruktur, Kultur des Familienmilieus, Haltung von den Eltern. Das zweite Kapitel handelt über den Wandel der polnischen Familie innerhalb von Jahrhunderten: seit der vorindustriellen bis zur heutigen Zeit. Genannt werden hier die eine traditionelle Familie auszeichnenden Merkmale und die Entwicklungsbedingungen der Familie nach dem 2. Weltkrieg, am Ende des 20. und zu Beginn des 21. Jahrhunderts. Die Verfasserin wollte auf den Einfluss von verschiedenerlei sozialen, politischen und wirtschaftlichen Umwandlungen auf die Lage der polnischen Familie und deren pädagogische Möglichkeiten eingehen. Die zwei nächsten Kapitel sind eine Abhandlung der Lehre des Johannes Paulus II. über Familie und Erziehung. Eine Familie erscheint hier als *communio personarum*, also eine besondere Gemeinschaft, die zuerst aus zwei Personen besteht: einer Frau und einem Mann, die durch feste Liebes-, Treue- und Redlichkeitsverpflichtung, miteinander gebunden sind. Das dritte Kapitel schildert auch die Wechselbeziehung zwischen der Verfassung von der ehelichen und elterlichen Verbindung auf das Leben der ganzen Familie und nennt Rechte, die der grundlegenden Gesellschaftszelle in Anbetracht der von ihr im Gesellschaftsleben gespielten besonderen Rolle zustehen. An der Stelle werden die Hinweise des Papstes für eine familienfreundliche Politik beurteilt, die eine Unterstützung der Familie bei den von ihr zu erfüllenden Funktionen bezwecken sollte. Diese Thesen spiegeln natürlich eine erwünschte, ideale Situation wider, die zu einem Bezugspunkt für die Personen werden sollte, die eine Familienpolitik theoretisch und praktisch betreiben. In dem Teil des Buches im vierten Kapitel wurden ausgewählte Elemente der von Johannes Paulus II. entworfenen Erziehungskonzeption dargestellt. Das Hauptziel sah die Verfasserin in der Antwort

auf die Frage, wie die Erziehung und die Selbsterziehung definiert und die musterhaften Relationen zwischen einem Lehrer und einem Schüler von dem Papst erfasst wurden. Sie fand auch nötig, die wichtigsten für die Erziehung zuständigen Organe zu bestimmen und die Ursachen und Folgen der Annahme zu ergründen, laut der die Hauptrolle bei der Erziehung den Eltern gebührt und alle anderen pädagogischen Einrichtungen die Familie zu unterstützen und mit ihr mitzuwirken haben. Die Kapitel drei und vier beinhalten die Analyse der allgemeinen Lehre Johannes Paulus II. über Familie und Erziehung. In den zwei letzten Kapiteln dagegen wurde dem Inhalt der Predigte nachgegangen, die der Papst während seiner Pilgerfahrten nach Vaterland an die Polen gerichtet hat. Im fünften Kapitel wurden also die Elemente seiner allgemeinen Lehre enthalten, die der Papst besonders hervorgehoben hat: die auf gegenseitiger Nähe und auf Vertrauen beruhende Familiengemeinschaft, die Achtung vor jedem Leben, insbesondere dem wehrlosen und das als eine Gabe und zugleich als eine Aufgabe aufgefasste Elternsein. Das Ziel des fünften Kapitels wurde in der Antwort auf die Frage gesehen, wie der Papst die Möglichkeiten und die Erziehungspflichten der polnischen Familien im Kontext der besonderen Sozial- und Kulturbedingungen auslegte. In dem Kapitel wurden auch die wichtigsten Herausforderungen genannt, die sich die polnischen Eltern, nach dem Papst, stellen müssen: bewusste Teilnahme sowohl der Mutter als auch des Vaters am Erziehungsprozess, gemeinsame Bemühungen aller sich zur Kindererziehung berufen fühlenden Personen: Eltern und Pädagogen zugunsten der Kinder. Der schwierigen Lage der polnischen Familie bewusst wies der Papst auf konkrete Bedrohungen für gesundes Erziehen der Kinder in der Familie hin und deutete die Notwendigkeit an, alle mit der Erfüllung der Familienfunktionen hinsichtlich der polnischen Staatsräson verbundenen Schwierigkeiten zu überwinden. Das Resümee enthält den wichtigsten Hinweis des Papstes für die Familie: Johannes Paulus II. war der Meinung, dass die beste Voraussetzung für ein erfolgreiches Erziehen die gegenseitigen Relationen in der Familie, d.h. die jeden Tag gepflegten Einheit und Nähe sind.